

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
Одеський археологічний музей
Національної академії наук України
Відділ археології Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології Національної академії наук України
Державний архів Одеської області
Грецький фонд культури (Одеса)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XI

Одеса
ОНУ
2016

УДК 9(4-11)"632/1789"
ББК 63.3(4,5)2/5
С773

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 17 лютого 2016 р.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XI / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
2016. – 610 с.

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XI читань пам'яті професора П. Й. Каришківського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 11–13 березня 2016 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

Рецензенти:

Бруяко І. В. – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
Довгополова О. А. – д.ф.н., професор кафедри філософії природничих факультетів ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

Немченко І. В. – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
Дьомін О. Б. – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Дзиговський О. М. – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Кушнір В. Г. – д.і.н., декан історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова;
Луговий О. М. – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Булатович С. А. – к.і.н., доцент;
Охотніков С. Б. – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
Руссов М. Д. – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
Самойлова Т. Л. – к.і.н., зав. Відділом археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАНУ;
Сминтина О. В. – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Сорочан С. Б. – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ISBN 978-617-689-159-8

© Колектив авторів, 2016

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016

²¹ Coke E. Reports. Vol. II. Pt. 3. – London, 1777. – P. VIII–XIV, XVIII; Dodderidge J. Of the Antiquity, Power, Order, State, Manner, Persons and Proceedings of the High Court of Parliament in England // A collection of Curious Discourses Written by Eminent Antiquaries upon Several Heads in our English Antiquities / Ed. by Th. Hearne. – London, 1771. – P. 283.

²² Кондратьев С.В. Джордж Салтерн. О древних законах Британии. Ответ папы Элевтерия мифическому королю Луцию // Европа. Международный альманах. – Тюмень, 2013. – Вып. XII. – С. 125–148.

²³ Croft P. Op. cit. 174.

²⁴ Munday A. Triumphes of Re-united Brytannia. – London, 1605.

https://www.wwnorton.com/college/english/nael/16century/topic_4/munday.htm

²⁵ Saltern G. Of Ancient Laws of Great Britain. – London, 1605. L

²⁶ MacInnes A. I. Op. cit. – P. 10.

²⁷ King James VI and I Political Writings ... - P.163.

²⁸ Clapham J. History of Great Britain. – London, 1606. – P. 6-7.

²⁹ Speed J. History of Great Britain. – London, 1611. – P. 155-161.

³⁰ Speed J. The Theatre of the Empire of Great Britain. – London, 1612.

³¹ Angel C. An Encomium of the Famous Kingdom of Great Britain. – Cambridge, 1619. – P. 2.

³² MacInnes A. I. Op. cit. – P. 13–17.

В. П. Копылов, М. Ю. Русаков (Ростов-на-Дону)
**СПЕЦИФИКА РАСПРОСТРАНЕНИЯ РАННЕСКИФСКИХ
 ПОГРЕБАЛЬНЫХ ПАМЯТНИКОВ В СЕВЕРНОМ
 ПРИЧЕРНОМОРЬЕ**

Проблема появления скифской культуры в Северном Причерноморье одним из первых была подробно рассмотрена выдающимся российским учёным М.А. Ростовцевым¹. Именно он на основе тщательного анализа письменных и археологических источников впервые выделил хронологические пласты в истории и культуре скифов, а также обратил внимание на то, что памятники раннескифской культуры были сконцентрированы на Кавказе и в Днепровской лесостепи.

Отметим, что и П.О. Карышковский в своих исследованиях также касался вопросов появления скифов в Северо-Западном Причерноморье и проблем греко-варварских взаимодействий².

В работах начала XXI в. вопросам периодизации скифской культуры посвящены фундаментальные труды А.Ю. Алексева³ и И.В. Бруяко⁴.

В представленной работе основное внимание уделено особенностям распространения раннескифских погребальных памятников в Северном Причерноморье с использованием данных обо всех известных сегодня комплексах. Общее количество раннескифских погребальных памятников, по нашим подсчетам, составляет более 125 комплексов, которые уверенно можно отнести к середине VII – третьей четверти VI в. до н.э. Обращает на себя внимание, что распределяются они в различных частях Предкавказья, степной и лесостепной зон крайне неравномерно. Успехи полевой археологии последнего времени позволяют скорректировать теорию о двух центрах раннескифской культуры в Северном Кавказе и Лесостепи. По нашим подсчетам, 55 погребальных комплексов находятся в Предкавказье, 57 комплексов на Нижнем Дону, 3 комплекса в Крыму и 14 в Лесостепной зоне Северного Причерноморья. Все они четко датированы импортной греческой керамикой и другими надежными хроноиндикаторами в рамках середины VII – третьей четверти VI в. до н.э. Специально отметим, что, по нашим подсчётам, на Нижнем Дону сосредоточено наибольшее количество элитных комплексов, в которых представлена престижная греческая керамика и другие вещи, характерные для захоронений знати в раннескифское время⁵. Это может свидетельствовать об особой значимости данного региона в эпоху скифской архаики. Обращает на себя внимание полное отсутствие погребальных памятников середины VII – третьей четверти VI в. до н.э. в районе Днепро-Бугского лимана, где функционировали раннегреческие милетские колонии Борисфенида и Ольвия. Мы считаем, что и здесь были все условия для формирования еще одного очага раннескифской культуры, но причины отсутствия памятников этого времени в данном районе сегодня не поддаются объяснению.

Основываясь на расположении раннескифских погребальных комплексов, а также каменных антропоморфных изваяний этого времени, можно реконструировать период «завоевания родины» скифами в Северном Причерноморье (рис. 1). О том, что этот период являлся именно временем «завоевания родины», свидетельствует, как нам представляется, и отсутствие основных скифских захоронений в курганах как степной, так и лесостепной зоны. Пути их продвижения хорошо маркируются раннескифскими памятниками, которые позволяют говорить, что, покинув Северный Кавказ, скифы двигались по Кумо-Манычской впадине до устьевой области реки Танаис. Далее

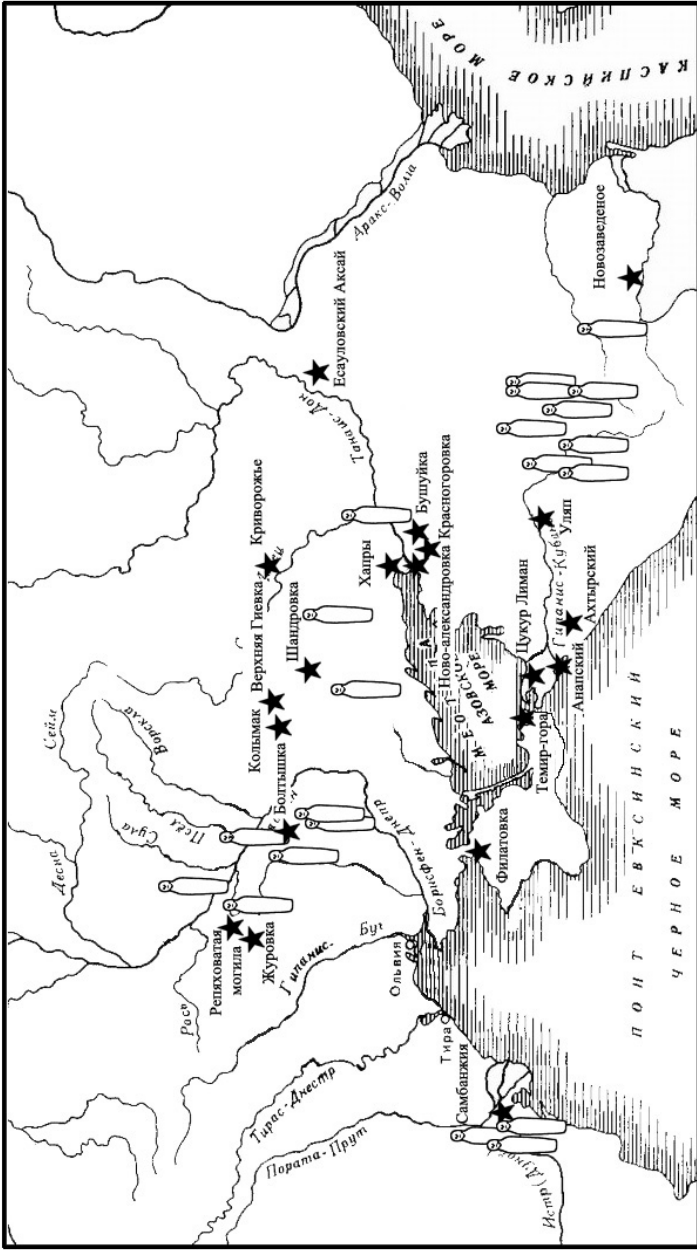

Рис. 1. Распространение раннескифских памятников середины VII - третьей четверти VI в. до н.э. в Северном Причерноморье

○ - антропоморфные изваяния VII - первой половины VI в. до н.э. (по Ольховскому)

★ - погребальные комплексы середины VII - третьей четверти VI в. до н.э.

их путь пролегал в Днепровскую Лесостепную зону. Особо отметим полное отсутствие каменных изваяний данного времени в Крыму и на Тамани⁶.

Изучение районов наибольшей концентрации погребальных комплексов раннескифского времени сегодня позволяет говорить о трех основных очагах раннескифской культуры в Северном Причерноморье в период с середины VII до начала третьей четверти VI в. до н.э. Это – Северный Кавказ, Нижний Дон и Лесостепное Причерноморье. Очевидно, что уже в этот период вся территория будущего скифского государства подразделялась на три основные части. Особо отметим, что в третьей четверти VI в. до н.э. происходят события, в результате которых изменились районы территориальных областей Скифии: прекращает существование Северо-Кавказский очаг, гибнет милетская колония Гавань Кремны⁷, в Нижне-Донском регионе исчезают погребальные памятники, а в греческих колониях Боспора Киммерийского возводятся первые оборонительные сооружения. Отдельные области, образовавшиеся в результате этих процессов, упоминаются в сообщении Геродота о походе персидской армии царя Дария против Причерноморских скифов⁸. Геродот указывает, что территория Скифии также подразделяется на три области, однако это уже другие области. Отметим, что в представлении античных авторов район устьевой области реки Танаис играл значительную роль в истории Скифии⁹.

Дальнейшее оформление различных частей уже сложившегося скифского государства происходит в V–IV в. до н.э., и территориальных образований Скифии становится значительно больше¹⁰.

¹ Ростовцев М.И. Скифия и Боспор. – Л., 1925.

² Каришковський П.Й. З історії греко-скіфських відносин у Північно-Західному Причорномор'ї // АП УРСР. – Т. XI. – 1961. – С. 102-121. Он же. Скіфи на Дунаї // УІЖ. – 1971. – Н 9. – С. 54-60.

³ Алексеев А.Ю. Хронография Европейской Скифии VII-IV веков до н.э. – СПб., 2003.

⁴ Бруяко И.В. Ранние кочевники в Европе X-V вв. до Р.Х. – Кишинев, 2005.

⁵ Русаков М.Ю. К вопросу о хронологии новых раннескифских комплексов в Нижнедонском историко-культурном регионе // ДП. – Вып. X. – Одесса, 2013. – С. 533.

⁶ Ольховский В.С., Евдокимов Г.Л. Скифские изваяния. – М., 1994.

⁷ Копылов В.П. Таганрогское поселение – Гавань Кремны? (Письменные источники и археологические реалии) // АМА: Межвузовский сборник научных трудов / Отв. ред. С.Ю. Монахов. – Вып. 15. – Саратов, 2011. – С.231.

⁸ Геродот IV, 120.

⁹ Копылов В.П., Коваленко А.Н. Образ устья Танаиса, как территориального центра Скифии в представлении античных авторов // Скифия: Образ и историко-культурное наследие. Материалы конференции 26-28 октября 2015 года / Под редакцией Т.Н. Джаксон, И.Г. Коноваловой, А.В. Подосинова. – М., 2015. – С. 55.

¹⁰ Болтрик Ю.В. Территориальные центры Скифии // Причерноморье в античное и раннесредневековое время. Сборник научных трудов, посвящённых 65-летию профессора В.П. Копылова. – Ростов-на-Дону, 2013. – С. 193.

В. В. Котенко (Полтава)

ПРОСТА ГОНЧАРНА КЕРАМІКА З ПОСЕЛЕННЯ МАСЛИНИ

Поселення Маслини розташоване на Тарханкутському півострові біля с. Северне Чорноморського району АР Крим, на морському узбережжі Каркінітської затоки та в історичному контексті відноситься до хори Херсонеса Таврійського¹. На підставі аналізу залишків споруд господарського призначення на Маслинах встановлено, що тут були відсутні власне гончарне виробництво. Свої ж потреби у відповідній продукції населення задовольняло завдяки кераміці, що надходила переважно з Херсонеса Таврійського. З огляду на це масову ремісничу продукцію слід вважати такою, що мала місцеве, полісне, походження.

У керамічному комплексі поселення, без урахування амфор, в кількісному співвідношенні перевага належить простому глиняному гончарному посуду без спеціального покриття. Він широко застосовувався для приготування та зберігання їжі, тому іноді слугував тарою, використовувався для сервірування столу та, як відомо за матеріалами Західного некрополя Херсонеса, подекуди використовувався і в якості урн в поховальному обряді². Цей тип кераміки представлений на поселенні всією повнотою форм, що загалом були характерні для елліністичного часу: каструлі з кришками, горщики, глеки, миски мали широке застосування в побуті поселенців. За формою, кольором і складом гончарної маси цей посуд не відрізнявся від аналогічного в Херсонесі та знайденого на інших поселеннях хори. Саме тому дослідження кожної окремої групи кераміки як складової частини повного керамічного комплексу на прикладі одного поселення дозволяє пролити світло на ряд проблемних моментів в їх вивченні. При цьому йдеться від таких конкретних питань, як асортимент херсонеського керамічного виробництва, до таких загальних, як економічні та культурні зв'язки поселення з власною метрополією.